

Feriba Vefi, Roman ve Öykülerine Genel Bir Bakış

An Overview of Feriba Vefi, Her Novels, and Stories

Asuman GÖKHAN

Atatürk Üniversitesi, Edebiyat
Fakültesi, Fars Dili ve Edebiyatı
Anabilim Dalı, Erzurum, Türkiye

ÖZ

Çağdaş İran edebiyatının kadın yazarlarından Feriba Vefi, daha çocuk denecek yaşlarda edebiyata karşı büyük bir ilgi duymuş ve gençliğinin ilk yıllarından itibaren öykü yazmaya başlamıştır. Edebî kariyeri boyunca beş öykü kitabı, yedi romanı ve çok sayıda edebiyat dergisinde kendisine ait bir dizi öyküsü bulunmaktadır. Bu çalışmada Vefi'nin eserlerinde öne çıkan ana temalardan biri olan kadınların kimlik meseleleri, kadınların toplumla ilişkilerini değiştirme girişimlerine katkısı, aileler ve toplumun çeşitli sınıflarının özellikle kadınların toplumsal sorunları ve zorluklarıyla uğraşma endişesi taşıması yönündeki yazınsal çabaları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Edebiyat, İran edebiyatı, kadın, Feriba Vefi, İran romanı, kadın edebiyatı

ABSTRACT

Feriba Vefi, one of the female writers of the contemporary Iranian literature, had a great interest in literature at a young age and started to write short stories from the first years of her youth. During her literary career, she had five storybooks, seven novels, and a series of her own stories in many literary magazines. In this study, the main themes that stand out in Vefi's works, women's identity issues, their contribution to women's attempts to change their relations with society, and the literary efforts of families and various classes of society to deal with the social problems and difficulties of women will be emphasized.

Keywords: Feriba Vefi, Iranian literature, literature, novel of Iran, women, women literature

Giriş

İran toplumunun toplumsal gelişimi ve İranlı kadının modern dünyayla bağlantısının genişlemesi Meşrutiyet döneminden başlayarak günümüze kadar devam etmiştir ve şüphesiz bu durum gelecekte de devam edecektir. İran'daki toplumsal gelişmeler, kadınların hayata ve çevrelerine karşı tutumlarını değiştirmiş, onları geleneksel ve kapalı yaşamdan modern dünyaya ve kişisel bağımsızlığa geçirmiştir. Doğal olarak toplum hayatından ve kendilerinden talep edilen şeylerin türü de değişmiştir. Elbette, İran kadınının, İran ve İranlı olmayan toplum ile arasındaki gelişmenin hızı, özellikle Batı toplumlarıyla olan ilişkilerinin biçimi farklı siyasî ve toplumsal dönemlerde aynı olmamıştır.

İran'da XIX. yüzyılda Kaçarlar döneminde başlayan ve Meşrutiyet Devrimi'yle (1906) birlikte hızlı bir gelişim kaydeden değişim hareketleri, İran kültür tarihinde bir dönüm noktası olarak görülebilir. Meşrutiyet fermanının imzalanmasından sonra toplumda meydana gelmiş olan bu değişimler birçok kültürel, sosyal ve ekonomik faktörün etkisi altında gerçekleşmiştir. Yeni bilgi ve teknolojiye yönelmenin gerekliliği, İranlıların Avrupa ülkelerine yönelmesi, gazetecilik, matbaacılık ve yabancı yayınların çeviri durumu ve sanat kurumlarının kurulması, İran toplumunun kültürel çehresini tamamen değiştirmiştir. Elbette bu gelişmeden kadınlar da yararlanmış; aydınların yenilikçi fikirleri, kadın erkek fark etmeksizin topluma huzur getirmek için kullanılmıştır. Dolayısıyla toplumun yarısını oluşturan kadınlar da bu düşünceden etkilenmiş, geçmişin ayrıcalıklı durumundan sıyrılmış ve kendilerinin de toplumda var olduklarını göstermişlerdir (Sengtecen & Heyderî, 1396, s. 163).

Takip eden Pehlevî döneminde ise başörtüsünün kaldırılması ve kadın-erkek ilişkilerinin yakınlaştırılması konusu da dâhil olmak üzere özellikle kadın hakları meselelerinin gündeme getirilmesi ve diğer yandan cinsel özgürlüklerin gerekliliğinin vurgulanması, Batı'nın kadınlarla olan kültürel ilişkilerine ilgi duyulması gibi özel konular yazınsal edebiyata dâhil olmuştur.

Geliş Tarihi/Received: 28.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 04.08.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 15.09.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Asuman GÖKHAN

E-mail: agokhan@atauni.edu.tr

Cite this article as: Gökhan, A. (2023).

Feriba Vefi, roman ve öykülerine genel

bir bakış, *Current Perspectives in*

Social Sciences, 27(3), 217-223.

Content of this journal is licensed
under a Creative Commons
Attribution-NonCommercial 4.0
International License.

ilerleyen yıllarda polisiye ve aşk hikâyelerinin yaygınlaşması, bu tür çalışmaların gazete ekleri, haftalık ve aylık dergiler aracılığıyla tanıtılması ve yayılması, kadın sorunlarına ve ülke nüfusunun yarısını oluşturan kadının aktif varlığına duyulan ihtiyaca dikkat çekmiştir. Toplumsal hayat, olumlu haliyle, yazınsal edebiyatta kadının varlığının pekişmesine vurgu yapmıştır. Fars edebiyatı tarihinin bu evresinde Muhammed Ali Cemalzâde, Sâdık Hidâyet, Celal Âl-i Ahmed, Muhammed Hicazî, Sâdık Çûbek gibi isimlerin eserleri, İran edebiyatında kadının varlığının başka bir tezahürünü göstermektedir. Özellikle Sîmin-i Dânişver'in *Sevûşûn* romanından sonra kazandığı ünle bazı kadınların Fars edebiyatı alanında sesini duyurması, bir kadın yazar neslinin ortaya çıkması için daha fazla umut yaratmıştır. Çünkü hem *Sevûşûn*'un yaratıcısı bir kadındı hem de hikâyede ilk kişi olarak görünen ve kadın olarak bir ana kahraman kimliği taşıyan "Zerî" cinsiyetinin özelliklerini oldukça iyi yansıtmıştır (Yâhakkî, 1378 hş., ss. 355–359).

Dânişver'in kadın romanları yazma akımının öncülüğünü yapması, ardından İran kadın toplumunun kadın kimliğini yeniden tanımlama çabası, örneğin Gulî-yi Terakkî, Şehrî-nûş-i Pârsîpûr ve Munîrû Revânîpûr gibi öykü yazarlarının giderek ortaya çıkması, toplumsal değişim sürecinde İranlı kadınların anlatı eserlerinde hâkim olan kimlik ve kadın sorununa odaklanmasına sebep olmuştur. Bu yazarların eserleri, kadın olarak bireyselliklerini ve kimliklerini keşfetme çabaları sayesinde kadın edebiyatında önemli bir yer oluşturmuş ve dünyaya kadın zihniyetinden bakan, kadının toplumsal rolüne ve içsel yaşamına vurgu yapan edebiyat akımı, erkek yazarların eserlerinden farklı bir kadın imgesi çizmiştir (Mîr Âbidînî, 1386 hş., ss. 1111–1112).

Pevlevî dönemi ve takip eden 1979 İslâm Devrimi'nden sonra bu gelişme başka bir tarafa yöneldi ve kadın meselelerinde reform yapılmaya çalışıldı. Kadının İran İslâmî kimliği daha önemli olmasına rağmen, onun toplumsal rolündeki değişimleri ve modern dünyaya yaklaşımları devrimden sonra da devam etti. İran'da giderek artan çeşitli sanatsal, sosyal ve hatta siyasî düzeylerde kadının varlığı sürekli hissedildi. Bu durum özellikle İranlı kadınların parladığı alanlardan biri olan edebiyatta kendini daha fazla gösterdi. Çünkü edebiyat, İranlı kadınlara sosyal statülerini ve arzularını ifade etmeleri için onlara özel bir alan sağladı.

Bu bağlamda edebiyatın işlevlerinden biri olarak kabul edilen kültürel işlevin edebî kültürü yaymak ve değerleri gelecek nesillere aktarmak ve diğer toplumların kültürlerini anlamak için önemli bir araç olması sebebiyle yeni kültürel yapıya insan etkileşimi, farklı toplumların kültürlerinin etkilenebilirliği, kadın ve erkeğin eşit hakları gibi yeni temalar eklendi. Mevcut akımda, İran öykü edebiyatı sadece eğlence ve zevk yönüne sahip olmadı ve yazarlar, öykü dünyasında zihnin dışındaki dünyanın gerçek konularını ve temalarını her zaman kendi bakış açılarından geliştirip dünya görüşlerini okurlarına aktarmaya başladılar. Yıllar boyunca erkekler, kadınlar da dâhil olmak üzere çeşitli konulardaki düşüncelerini ve iç görüşlerini erkek ve kadın okuyuculara sundular (Sengtecen & Heyderî, 1396 hş., s. 163).

Ancak çağdaş dönemde, öykü yazarlığı alanında kadınların varlığı, öğretilerinin ve tutumlarının okuyucuya onların bakış açısından sunulması için bir fırsat sağlamıştır. Bu bağlamda öykülerdeki karakterlerin gerçek ve somut görünmesi, yazarın kahramanları tanımasıyla yakından ilişkilidir. Her yazarın kendisinin ve hemcinslerinin ruh hallerine daha aşına olduğu kabul edilir ve bu da doğaldır, bu nedenle kadın yazarların kadın kahramanı karakterize etmede daha başarılı olduğu söylenebilir. Ancak ne yazık ki kadınların erkeklerden daha geç öykü yazmaya başlamış olmalarından dolayı erkek yazarların eserlerinde "kadın" bir kalıp şeklinde okuyucuya tanıtılmış ve kapsamlı bir kadın çehresi daha az sunulmuştur. Çünkü erkek yazarlar üstü kapalı olarak okuyucularının erkek olduğunu varsaymışlar ve eserlerindeki kadın imajını ataerkil kültürün gereklerine uygun bir tarzda kaleme almışlardır. Fakat Meşrutiyet döneminden günümüz toplumuna uzanan süreçte kültürel yapının değişmesi, öykü ve ilerleyen süreçte roman biçiminin çağdaş söylemlerin bir taşıyıcısı olarak yaygınlaşmasıyla birlikte kadın yazarların romana yöneliminin arttığına tanık oluyoruz. Feminin kavramları ifade etmek için kullanılan edebî bir tür olarak roman, bazen İran'ın geleneksel toplumuna hâkim olan erkek anlatılarına karşı bir inşa olarak, bazen de kadınların cinsel yaşamının yönlerini temsil etmek için seçilmiş bir araç olarak karşımıza çıkar. Çağdaş yazarların yapıtları, bireyi erkek perspektifinden kurtarmaya ve erkek dilinin otoritesinin gölgesi altında kadınların unutulmasına yol açan temel kadın söylemlerini gözden geçirmeye güçlü bir şekilde eğilim göstermiştir (Sengtecen & Heyderî, 1396 hş., s. 163).

Buradan hareketle toplum bireylerini temsil eden karakterlerin hayatlarını en güzel şekilde yansıtan çağdaş İran romanı ve kısa öyküsü yeni ve eski kuşaklar arasındaki çatışmaları, modernitenin toplum bağlamında ve yapısında yarattığı kültürel dönüşümleri ve bu dönüşümün toplum yapısında ortaya çıkardığı çelişkileri ortaya koyar. Elbette bunda kadın yazarların rolü de önemlidir. Yani modernleşme yolunda kadınların değerleri, belirsizliği, soyutlanmayı ve nihilizmin göz ardı edilmesi, onların tüm yazar camiası üzerindeki önemli etkisinin yanı sıra kadın yazarların yazılarına da ayrı bir renk katmıştır (Heyderî & Hevasî, t.y.).

Böylece geleneksel kadın imgesi, toplumsal cinsiyet ilişkilerinin hizmetindeki bir imge, egemen ataerkil ideolojinin korumaya ve yeniden üretmeye çalıştığı bir güç iken yeni kadın imgesi, egemen ideolojiye bir alternatiftir. Popüler romanlar egemen ataerkil ideolojiyi yeniden üretirken elitist romanlar buna karşı yıkıcı bir duruş sergiler. Böylece bazen geleneksel toplum düşüncesine kapılan bu aynı kadın, özellikle de bu aynı geleneksel toplum geçiş halindeyse ve moderniteye doğru ilerliyorsa - zorlukları onun ruhunu da sarsar. Romanda dikkat çekilmeye çalışılan erkeğin kadına ilgisizliği, onunla sözlü iletişim kuramaması, kadının yalnızlığı, son olarak resmi ve yasal ayrılıktan çok daha şiddetli olan iki çiftin duygusal ayrılığı, düzenli modern toplum tarafından yaratılan düşüncelerin boyun eğdirilmesinin ve tahakkümünün sonucu olarak ortaya çıkar (Heyderî & Hevasî, t.y.).

Bu hareket, kadın ve erkek için fırsat eşitliğini desteklemek ve kadınların modern toplumda sistematik haklardan yararlanabilmesi için toplumu bilgilendirmeyi amaç edinmesine sebep olmuştur.

Hayatı

Toplumun bu dönüşümünü ve ardından ataerkil toplumun tavrındaki değişikliği apaçık ortaya koyan, toplumun bakış açısı ve düşünce çerçevesine eserlerinde yer veren ve kadınların rolünü ve aktivizm ve tepkisellik düzeylerini incelemenin yanı sıra okuyucunun dikkatini

kadın-erkek ayrımını ortadan kaldırma hareketine çekmeye çalışan çağdaş İran edebiyatının kadın yazarlarından Feriba Vefi,¹ 1341/1962'de Tebriz'de dünyaya geldi. Daha çocuk denecek yaşlarda edebiyata karşı büyük bir ilgisi olan Vefi, gençliğinin ilk yıllarından itibaren öykü yazmaya başladı. Birkaç kısa öyküsü Adine, Dünya-yi Sohen, Çista ve Mecelle-yi Zenân dergilerinde yayımlandı. İlk gerçek anlamda ilk öyküsü "*Rahet Şodî Peder*" (Baba Rahatladın) ismiyle 1367/1988 yılında Adine dergisinde basıldı. Üniversite eğitimi olmayan yazarın edebî kariyeri boyunca beş öykü kitabı, yedi romanı ve çok sayıda edebiyat dergisinde kendisine ait bir dizi öyküsü bulunmaktadır. Evli ve iki çocuk sahibi olan Vefi, 1377/1998 yılından beri Tahran'da yaşamaktadır (Azîmî & Sadîkî, 1393 hş., s. 94).

Feriba Vefi, günümüz İran edebiyatında disiplinli çalışarak İran'ın bugünkü edebiyatında kadının sesini etkili kılmış ve kabul edilebilir bir konum kazandırmış realist kadın yazarlardan biridir. O, realizm ekolünün diğer yazarları gibi, sadece gerçeği yeniden anlatmakla kalmaz, aynı zamanda problemi küçük parçalara ayırıp asıl sorunu çözmeye çalışır. Yoksulluk, sınıf çatışmaları, sosyal düşmanlık, ataerkil toplumda kadın kimliğinin çarpıklığı, kadına yönelik cinsel şiddet, mutlulukları erkeklerin elinde sona eren ve solan ve ataerkil bir toplumun kurbanı olmuş kimliğini kaybetmiş kadınlarla güvene ihanet gibi olayların ayrıntıları aynı zamanda toplumun acı olaylarını yorumlanması ve toplumun kültür düzeyinin ifade edilmesi Feriba Vefi'nin eserlerinin uygun arka planını ve görünümünü bir hikâye biçiminde oluşturur. Yazar, olayları sanatsal bir bakış açısıyla tartışmanın her aşamasında, eserin hayali veya gerçek dışı olma olasılığını okuyucunun zihninden kaldırarak gerçekçilik belirtilerini açık bir şekilde ortaya koyar.

Vefi, yazım yaşamında büyük bir ilerleme göstermiş ve gerek İran'da gerekse de dünyada birçok ödül almış, eserleri kendine özgü dünya görüşünden, toplumsal inanç ve algılarından esinlenmiştir. Öykülerinde kadın merkezli bir yaklaşımla, kadınların sorunlarını ele alan Vefi'nin eserlerinin teması, kimlik meseleleri, kadınların toplumla ilişkilerini değiştirme girişimleri, seçme hakkı istemeleri ve kaderlerini belirleme gibi konular olmuştur. Yazılarında unutulmuş geleneksel bir ev hanımı kabuğundan çıkmak ve kimlik feryadını duyurmak, farklı görmek ve farklı düşünmek, toplumun ataerkil iktidar geleneklerini görmezden gelen ve kadınlıklarını unutmak ve başkalarının isteklerine göre cinsiyet seçmek istemeyen, önceki zamana göre daha net görülmek ve duyulmak isteyen kadınların protestolarını dile getirmiştir.

Eserlerinde, kadınların zihinsel ve içsel yansımalarını ifade etmek amacıyla kadın ve kadın yazar olmanın sıkıntılarıyla ilgilenen bir yazar olduğunu göstermiştir. Ama kadını ve gizemli içselliğini açığa çıkarmamış ve açık bir şekilde okuyucuya sunmamış, aksine okuyucudan hikâyenin kalıbını bir kenara bırakıp içeriğini anlamayı beklemiştir (Hamdeli Daily, t.y.).

Bunlardan hareketle Feriba Vefi'nin ailelerin ve toplumun çeşitli sınıflarının özellikle kadınların toplumsal sorunları ve zorluklarıyla uğraşma endişesi taşıyan sayılı birkaç kadın yazardan biri olduğunu söylemek mümkündür. O, yazarlık alanında kadınların önemli bir varlık göstermesinin nedenini İran'ın toplumsal yaşamı sahnesindeki temel değişikliklerde ve çeşitli alanlarda onların aktif katılımlarında olduğunu düşünür. Kadına ait sorunları açıklamada önceleri, sıkıntılı bir bakışa sahip olan bu varlık gösterme, şimdi gelişme gösterdiğini ve bugünün kadın yazarlarını daha üstün bir form arayışında, ciddi bir bakışla bu mevzuya baktıklarını ifade eder (Telhabî & Turec, 1393 hş., s. 98).

Bu bağlamda sosyolojik kavramlara sıkı sıkıya bağlı olan çağdaş edebiyat, klasik edebiyattan modern edebiyata geçiş olarak kabul edilirken Feriba Vefi gibi yazarlar sayesinde yükselişi gözlemlenebilmiştir. Bu modernist yaklaşıma göre, yerleşik düzene meydan okumak ve değişim çağrılarını yapmak anlamında ütopyik olsa da bir açıdan düzenin reddedilmesidir, fakat aynı zamanda dönüşümü, gelişimi ve dolaşısıyla parçalanmış bir ham gerçekliğin yansımasıdır. Vefi, bireyin durumuyla uzlaşabileceğinin imtiyazlı yerleri olduğunu gözlemleyerek, bir kaderin hikâyesini anlatır. Karakterleri artık tipik varlıklar ve özel tutkuların tezahürleri değil, daha çok derinliklerin, baskıların, gizli dürtülerin, gizli arzuların ve kabul edilmeyen duyguların yansımasıdır (Kianidust & Esfendî, 2015, s. 49). Vefi, modern kadınların durumunu kadın edebiyatı aracılığıyla düzeltme yolunu benimsemiş bir yazardır. Tanıttığı karakterler bazen toplum sahnesindeki hâkimiyetini kaybederek zedelenmiş kimliklerini gösterir. Kimlik, Vefi'nin romanlarında dikkat çeken en önemli kaygısıdır. Yazar romanlarında kendileri ve başkaları hakkında net bir anlam bulamamış kadınlardan bahseder. Genelde karamsarlıkla etrafa bakan kadınlardır.

Vefi, yazarken her zaman kadınların sorunlarına insafıca yaklaşmaya çalışmış ve öykülerinde anlatıcılarının tamamı kadın olmasına rağmen daima bir yazar olarak kendi durumunun ılımlılığını koruma taraftarı olmuş ve bu durum, muhabatının bizzat kendisinin algılamasına ve yargılamasına sahip olmalarına sebep olmuştur (Goftogoo, t.y.).

Eserlerinde temsil edilen modern insan, yansımaları aile ortamının çürüten dünyasında acımasızca hissedilen, geleneklerden moderniteye derin bir geçişle işaretlenir. Bu bireyin zihninin hapishanesinde bulunduğu, kendisi tarafından yarattığı şemalar dâhilinde olduğu söylenmeye devam etmektedir. Bir yandan, bu kuşak boşluğu daha da derinleşmekte, diğer yandan sosyal bağlamdaki bu değişikliklerin bir sonucu olarak ciddi bir kimlik krizi ortaya çıkmaktadır.

Bu geçiş deneyimi, geleneksel ahlâkla ve diğer yandan modern düşünce ile donatılmış arketipik karakterlerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu dualiteye karamsar bir gözlemden bakıldığında toplumun uzak durmadığı bir dizi soruna yol açacaktır. Ancak modern düşünce çerçevesinde karakterler, kader ve kaderin tarih boyunca çok önemli bir rol oynadığı klasik romanlarda gördüğümüzden farklı davranırlar. Artık pasif değil, sorgulamaya da maruz kalmıyorlar, daha ziyade mükemmelliği sorgulamaya tabi tutuyorlar ve yaşamlarının hiçbir anlamı olmayacak eylemleri içinde ve orada yaşıyorlar (Kianidust & Esfendî, 2015, s. 49).

Feriba Vefi "Bizim edebiyatımız yapay insanlarla doludur." başlığı altındaki söyleşide bu tür romanlarda kadınla ilişkide erkeklerin varlığının soluk olması ve teğet geçilmesi konusunu değerlendirmesi hususunda şöyle der: "Sanırım biz sadece erkekleri değil kendimizi de tam olarak tanımlıyoruz, çünkü bizim edebiyatımız, etrafımızda yaşayan bireylerle bir benzerliği olmayan insanlarla doludur. Bu ortamda kadınların kendilerini anlatmalarının çok önemli olduğunu düşünüyorum." (Radio Zaman, 1395 hş.)

1 Yazarın hayatı ve eserlerine yönelik bazı bilgiler [www. https://faribavafi.com/](https://faribavafi.com/) adlı internet sitesinden alınmıştır.

Çünkü İran'da edebî eserlerin yazarları çoğunlukla erkek olmuş ve birkaç istisna dışında kadınların sesleri duyulmamıştır. Ama son yıllarda İran'da kadın yazarların sayısı şaşırtıcı bir şekilde artmış, kadın yazarların eserleri okuyucular tarafından memnuniyetle karşılanmış ve İran kültürü alanında sayısız tartışmalara yol açmıştır. Artık İranlı kadınlar kendilerini ifade edebilmiş, seslerini duyurabilmiş ve cinsiyetlerinin tanımında ve imajında söz sahibi olabilmişlerdir.

Bu durum kadınsı bir kimliğin oluşması, insanların inançlarına dayanan gelenek ve değerlerden asla kopamayan sosyal ve kültürel gelişmeler boyunca gelişen bir sürecin karşılığıdır. Bu nedenle yazar da eserlerinde bir kadından beklenen ilkelere sadık kalırken en azından daha fazla özerklik arayan daha bağımsız bir kadın betimlemesi yapar. Daha sonra, uzak bir ilişki ve aile çevresiyle birlikte bir çatışma kaynağı ile karşı karşıya olan bir kadın-bireyden söz eder. Böylece bugünün ve dünün nesli arasındaki mesafenin açılmasını, karşılıklı anlayış eksikliğini çalışmalarında etkili bir şekilde dile getirir. İki kuşak arasındaki bu acımasız boşluğu vurgulama isteği kendi içsel dünyalarının algısında da kendi kendini analiz eder (Kianidust & Esfendî, 2015, ss. 50–51).

Edebî Kişiliği

Çağımızın en üretken öykü yazarlarından ve İran edebiyatının önemli kadın yazarlarından olan Feriba Vefi, daha çok kısa öykü anlatı dilini kullanır. Dili sade, akıcı ve gösterişten uzaktır. Genellikle eserlerinin çeşitli bölümlerinin ayrı ayrı başlangıcı ve sonu vardır. Bu özelliğe yazarın şiirsel nesri de eklenirse yazarın anlatıcı dili kısa öyküye daha uygundur denilebilir.

Eserlerinde yaşadığı yılların zamanını, mekânını, bu mekân ve zaman dairesinde yer alan İran ve Batı sentezini yakalayabilmiş aydın bir yazar bakış açısıyla sunar. Hayalî bir yeri değil de, gerçek mekânları anlatır. Romanları zaman olarak kronolojik bir düzen içinde ilerliyor-muş gibi gözükse de, roman içindeki geriye dönüşler bu düzeni bozar.

İlk romanı "*Perende-yi Men*" (Benim Kuşum)'dan bu yana toplumdaki kadınların sorunlarını hafifletmeyi amaç edinen yazar, eserlerinde cereyan eden olayları "kadın" kahramanların merkezinde toplar ve çağdaşları gibi romanlarında kadınca ya da kadın söylemiyle hareket eden kadını ele alır. Daha çok kahramanların ruh hâllerini ve bilinçaltında kalan duygularını işler. Kahramanları da hayali olmayıp düşünen, üzülen, sevinen ve kıskanan kahramanlardır. Genel olarak Vefi, orta sınıf kadınların zedelenen kimliklerinin anlatıcısıdır. Toplumun somut gerçekleri farklı biçimlerde sürekli olarak kadının "insan benliği"ne nüfuz etmekte ve içine sızmakta, öyle ki kadın, onun gücü ve egemenliği karşısında her gün bir şekilde geri çekilmek zorunda kalmaktadır. Feriba Vefi'nin romanlarında kadınlar ana karakterlerdir ve olaylar kadınlar etrafında döner. İsimli kadın karakterler, bu yazarın öykü koleksiyonunun özelliklerinden biridir ve kadınların isimsizliği, aslında onların kimliksizliklerinin bir kanıtıdır (Sengtecen & Heyderî, 1396 hş., s. 175).

Yazar, eserin gerçek içsel mesajını bazen açık bazen gizli kinayeye karışık şaka yoluyla muhabata öğretir. Şaka dili bazen şairane, çevresindeki konu ve olayları kuşatır. Bu küçümseyici ince dokunuşlar ailenin ve onun fertlerinin yani anne-baba-kız ve erkek kardeşin irili ufaklı sorunlarından başlar ve toplum seviyesine ulaşır. Feriba Vefi'nin eserlerinde her zaman pekiştirilmiş tüm karanlıkları telafi etmek için sonunda parlak bir nokta vardır. *Perende-yi Men* ve *Terlan* romanlarındaki kahramanların sonunda elde ettikleri, yoğun bir yalnızlık onların çıkış noktalarıdır (Zanan Emrooz, t.y.).

Bad Ez Pâyân (Sondan Sonra) romanı, yine kadın meselelerini ele alır. Ancak yazar, hikâyenin toplumda daha büyük etki yaratması için romanda konu seçiminin yanı sıra özel bir yöntem, olay örgüsü ve anlatım yöntemini kullanmıştır. Karakterlerin eylem ve tepkileri, kadınların kimliğini yeniden kazanma ve yeniden inşa etme girişimidir (Malmir & Zahedi, 2017, ss. 11–64). Genellikle yazarın hikâyelerinin planı, kadınların sosyal ve ailevi sorunlarını ele alan görüşlere dayanmaktadır.

Bu kahramanlar, kalabalık içerisinde yalnızlık sıkıntısını ruhen gerçek mutluluğa dönüştüren gerçek ve doğru hareketle yüksek bir yere oturmuş ve halkın gürültüsünün sabırlı ve sakin izleyicisidirler. Öykünün ana karakterini ümit verici ve parlak bir noktaya bağlamak da hikâyenin son satırlarında belli olur (Zanan Emrooz, t.y.).

Eserleri

Feriba Vefi, edebî kariyeri boyunca beş hikâye seçkisi, yedi roman ve çok sayıda edebiyat dergisinde bir dizi öykü kaleme almıştır. İranlı ünlü kadın şair Pervîn-i İ'tisâmî'nin *Divan'ını* gençler için nesir olarak sadeleştirmiştir. Romanları İngilizce, İtalyanca, Almanca, Fransızca, Norveççe, İspanyolca, Suranî Kürtçe'sine ve Türkçe'ye; tek hikâyeleri ise Rusça, Japonca, Arapça, İsveççe, Türkçe ve İzlandacaya çevrilmiştir. 2017'de *Terlan* romanıyla Alman Litprom Ödülünü kazanmıştır. Almanca'ya çevrilen bu roman ile yazar Asya, Afrika ve Latin Amerika'dan seçilen on yazar arasından yılın yazarı seçilmiştir.

Perende-yi Men (Benim Kuşum)

Yazarın Türkçeye "*Uçup Giden Bir Kuş*" adıyla çevrilen ilk romanı *Perende-yi Men'in* ilk baskısı 1381/2002 yılında Merkez Yayıncılık tarafından, 29. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1397/2018'de yapıldı. Roman, uzun bir mücadeleden sonra elli metrekairelik bir eve sahip olan, bu konudan mutlu olup ama mutluluğu uzun sürmeyen iki küçük çocuk sahibi kadının hikâyesidir. Eşi Emir'in evi satıp Kanada'ya göç etmek istemesine karşın romanın ana kahramanı Şiva hiçbir yere gitmek istemez. O, geçmişini analiz ederek şimdi yaşadığı yerini bulmaya çalışır. Geçmiş analiz edilirken okuyucu İranlı kadının hayatına dair yeni ve zarif noktaları bulur, acı ve sevinçleriyle birlikte mevcut durumun karmaşıklığıyla karşı karşıya gelir. Eş zamanlı olarak şimdi ve geçmiş arasında gidip dönerken yaşadığı yeri de değerlendirir, kalma ve gitme kavramı hakkında düşünmeye başlar. Anlatıcı, bu düşünme ve iç gözlem içinde herkesin kendisi için bir kuş olduğunu ve kendisinin de bir kuşunun olup olmadığını sorduğunun farkına varır.

Terlan

Feriba Vefi'nin ikinci romanı "*Terlan*" 192 sayfa olup ilk baskısı Tahran'da Merkez Yayıncılık tarafından 1382/2004'de, 25. baskısı yine aynı yayınevi tarafından 1397/2018'de yayımlandı. Altı ana bölümden oluşan kitapta her bölüm farklı sayılarda alt bölümler içermektedir. Sıra-sıyla; birinci bölüm dört, ikinci bölüm on, üçüncü bölüm on bir, dördüncü bölüm altı, beşinci bölüm on ve altıncı bölüm yedi alt bölümden

oluşmaktadır. 2017'de 2017 Alman Litprom Edebiyat Ödülünü alan "Terlan" romanı, okuyan ve düşünen ve yazarlık sevdasında olmasına rağmen ailevi ve sosyal sıkıntılar nedeniyle yakın arkadaşı Rana ile birlikte polislik mesleğini seçen Terlan adında uzun boylu ve içine kapanık Tebrizli bir genç kızın macerasıdır. Siyasî eğilimleri de olan Terlan ve Rana gerek aile içi gerekse çevreden gördükleri baskıdan uzaklaşmak adına polis eğitimi almak için Polis Okulu'na girerler.

Roya-yi Tebbet (Tibet Hayali)

Yazarın üçüncü romanı olan "Roya-yi Tebbet" in ilk baskısı 1384/2005 yılında Merkez Yayıncılık tarafından, 22. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1398/2019 yılında yapıldı.

Roman, öykü kahramanı Şule tarafından uyuyan kardeşine hitaben başlar. O, yavaşça okuyucuyu, yaşamları özgürlük ve adalet arayışına düğümlemiş bir neslin yaşama götürür.

Okuyucu yavaş yavaş onların aşkları, umutları, şüpheleri ve yenilgileriyle tanışır. Gerçek duyguların saklanması ve yaralanmasından haberdar olur. Şule, ilişkilerin çelişkilerini fark eden ve onlardan uzaklaşmak isteyen bilinçli bir anlatıcıdır. İlk aşktan mutsuz bir şekilde, başka güvenli ve duygusal bir ilişki arar. Eserin diğer kahramanlarından Şiva, kendi yaşam öğretilerine tekrar baktığında onları eleştirir. Furuğ sevgisine sadık; Cavid ise inançlarıyla maddi çıkarları arasında bir uzlaşma istemektedir. Hapishaneden çıkan Sadık, hayatına tekrar bakar ve kuşkuları onu yeni bir görüşe yönlendirir. Bu seferki arzusu Tibet'e seyahat etmektir. Öykünün sonunda anlatılanların Şiva'nın da bulunduğu bir hayalden ibaret olduğu okuyucu tarafından anlaşılır.

Tibet'in rüyasında herkes bir şeyler arar. Sevgi, empati, umut, güven ve anlayış. Yaşamak ve sevmek için daha iyi bir yer olan bir dünyayı aramak. Gerçekleşmeyen ancak yine bir hayal olarak kalan bir hayal.

Razî Der Kûçehâ (Sokaklardaki Sır)

Yazarın dördüncü romanı olan "Razî Der Kûçehâ"nın ilk baskısı 1386/2007 yılında Merkez Yayıncılık tarafından, dokuzuncu baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1396/2017 yılında yapıldı.

Humeyra, babasının başucunda, hayatının son anlarında yanında bulunurken aynı zamanda çocukluk dönemlerine ve çocukluğundaki sokaklara, annesi Mahruh ve arkadaşı Azer'e doğru seyahat eder. Sokak daracıktır ve kendine özgü bağlantıları vardır. Okuyucu Humeyra ile birlikte evden sokağa çıkar ve küçük, cesur maceralarıyla hayatı yaşamaya başlar. Humeyra ve Azer sokaklarını, evlerini ve insanlarını birlikte keşfedip büyürler. Ancak sokak hırs ve cesarete tahammül etmez ve asi Azer'i en uzun ağacın üzerinde yakar. Öykü, Mahruh'un sıkıntı ve kuşkuyla evine döndüğünü hatırlaması ile sona erer.

Mah Kamil Mi Şevad (Dolunay Tamamlanıyor)

1389/2010 yılında Merkez Yayıncılık'tan çıkan, ilk baskısından sonra sekizinci baskısı yine aynı yayınevi tarafından 1397/2018 yılında yapılan ve 103 sayfadan oluşan "Mah Kamil Mi Şevad," kısa roman türünde kaleme alınmıştır. Bu romanda konu edinilen hikâyede düzen sıra dışıdır ve hikâyedeki olayların bir zaman ve mekân düzeni yoktur. Romanın ismi bu hikâyenin özeti gibidir adeta. Aslında eserde yazar, yolculuğun metaforundan faydalanmak suretiyle içe doğru bir yolculuk da yapmaktadır. Roman, kahramanın sonunun nereye varacağını bilmediği bir yolculuğa tereddütlü hazırlanmasıyla başlar ve bu yolculuk sırasında kendini bulmasıyla sona erer.

Bad Ez Pâyân (Sondan Sonra)

Yazarın altıncı romanı olan "Bad Ez Pâyân"ın ilk baskısı 1392/2013 yılında Merkez Yayıncılık tarafından, 8. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1396/2017 yılında yapıldı.

Roman Memzer'in İsvaç'ten anlatıcı ile birlikte Tebriz'e gitmek üzere başlayan yolculuk süresinde geçer. Bu yolculuk anlatıcının geçmişine yolculuğunu da içeren üç günlük bir gezidir. Ruya ve Memzer her biri bir şeyler aramaktadır. Bu yolculuk esnasında bu iki kahraman birkaç düğüm noktasında buluşurlar ve diğerini anlama yeteneği kazanırlar. Roman, geride kalanlar ile ayrılmak zorunda kalanların deneyimlerine bir yaklaşımdır. Romanın başlangıcında kopuk bir ilişkiyle karşı karşıya kalınırken öykünün devamında her şeyin karakterler içinde olup bittiğini ve daha bilinçli bir yaklaşım gerektirdiği anlaşılır.

Rûz-i Diger-i Şûra (Şûra İçin Bir Başka Gün)

Feriba Vefî'nin son romanı "Rûz-i Diger-i Şûra" (Şûra İçin Bir Başka Gün) 328 sayfa olup ilk baskısı 1397/2018 yılında Tahran'da Merkez Yayıncılık tarafından yayımlanmıştır. Şûra İçin Bir Başka Gün romanı Ermenistan havaalanında bir sahneyle başlar ve otuz saat sonra aynı havaalanında sona erer. Romanda Şûra'nın bu kısa gezisine paralel başka bir hikaye daha yer almaktadır. Şûra'nın Rezağî ailesi ile olan evliliğini içeren hikâyede, bir taraftan yaşanan çatışma ve gerilimler anlatılırken diğer taraftan Rezağî ailesinin en büyük oğluna organ nakli yapılmasına denk gelen Şûra'nın Bijen ile olan evliliği konu edinilmektedir. Bir yanda hasta bedeni yeniden canlandırma, diğer yandan ise işlevsiz bir evlilik ilişkisi olan iki farklı olayın nihayetinde aynı sona varması. Şûra'yı kendisi ve etrafındaki dünya hakkında yeni bir algı dünyasına taşıyan bir deneyim. Romanın sonundaki Şûra artık romanın başındaki kız değildir. Çıktığı kısa yolculuğun sonuna gelmiş gibi görünse bile başka bir yolun eşiğindedir.

Öykü Seçkileri

Der Omg -i Sehne (Sahnenin Derinliğinde)

Yazarın ilk öykü seçkisi olan "Der Omg-i Sehne" 1375/1996 yılında Çeşme Yayıncılık tarafından, 7. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1395/2016 yılında yapıldı.

Bu öykü seçkisi Feriba Vefî'nin ilk öykü kitabı olup on dört öykü içermektedir. Bu kitaptaki öyküler sosyal temaları içerir ve insanların özellikle kadınların ve çocukların fakirlik, yoksulluğuna ve hayatın getirdiği sıkıntılara odaklanır. Hapiste olan annesi ile görüşmeye götürülen bir çocuğun öyküsüyle başlar. Yaşlı bir babanın acı çeken ölümü, hapisteki annesinden ayrılmak zorunda kalan bir çocuk, doğum için

hastaneye götürülen mahkûm bir kadın, sevgili kuşunun başını kesen bağımlı oğlu olan bir anne, yüzmek isteyen ancak kendisine çocuk bakımı emanet edilen ve sahili terk edemeyen bir kadın...

Hetta Vaktî Mî Hendîm (Gülerken Bile)

Yazarın ikinci öykü kitabı olan "*Hetta Vaktî Mî Hendîm*" 1378/1999 yılında Merkez Yayıncılık tarafından, 14. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1397/2018 yılında yapıldı.

Yirmi iki kısa öykü içerir. Vefi, bu kitapta ilk hikâye kitabından uzaklaşır ve daha kişisel temalara yönelir. Bu kitaptaki dili kısa ve sadedir. Karakterleri inceler ve onların bastırılmış bazen bilinmeyen duygularını gösterir. Bu kitap gizli neşe, şaşkınlık, korku ve kaybolma anlarıyla doludur. Kitabın ilk öyküsü dört kadının ihanetlerini içerir.

Der Râh-i Vilâ (Villa Yolunda)

Yazarın üçüncü öykü kitabı olan "*Der Râh-i Vilâ*" 1387/2008 yılında Çeşme Yayıncılık tarafından, 9. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1396/2017 yılında yapıldı.

Bu kitap Feriba Vefi'nin bu kitabı dokuz öykü içerir. Öykü birbirine yakın yaşayan ama birbirini anlamaktan uzak insanların öyküsüdür. Öykülerin büyük çoğunluğu günlük yaşamda geçer. Öyküde genç bir kadının iki çocukla bir villaya gitmesi anlatılmaktadır. Fakat istememesine rağmen yaşlı ama hayat dolu annesini de beraberinde götürmek zorunda kalır. Öykünün sonunda anne-kız kısa fakat zor yolculuktan sonra aralarında empati kurmayı başarabilirler.

Bu öykü İngilizceye çevrilmiş ve Monir Geydi rejisörlüğünde kısa bir film yapılmıştır.

Heme-yi Ofog (Ufuğun Tamamı)

Yazarın dördüncü öykü kitabı olan "*Heme-yi Ofog*" 1389/2010 yılında Çeşme Yayıncılık tarafından, 3. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1393/2014 yılında yapıldı.

Sekiz öyküden oluşan kitapta çoğu hikâye günümüz kadınlarının korkularını ilgilendiren ve şiddeti, yanlış anlaşılmalara, korkuları, kültürel ve ekonomik yoksulluktan kaynaklanan acıları dile getiriyor. Bu öykülerde, anlatıcılar kendilerini ve çevrelerindeki dünyayı daha iyi anlama arayışındadırlar. Kitap bir falcının evinde kendisiyle yüzleşen "Fal-i Senuber" başlıklı öyküsüyle başlar ve "Ölümlü Yüzleşmek" başlıklı öyküyle sona erer. "Derbeder ve Özgür" adlı öyküde ise özgürlük arayan bir kadın konu edinilmiştir. Aşkın intikamla sonuçlanmasıyla öykü biter.

Öykülerden hiçbirinde tuhaf olaylar ve şok edici maceralara rastlanmaz. Değişim, çoğu zaman insanların içsel bilişinde gerçekleşir. Öykülerin formu karmaşık değildir, yazarın dili sade, akıcı ve gösterişten uzaktır.

Bî Bâd, Bî Pâru (Rüzgârsız, Küreksiz)

"*Bî Bâd, Bî Pâru*" 1394/2015 yılında Çeşme Yayıncılık tarafından, 6. baskısı da yine aynı yayınevi tarafından 1397/2018 yılında yapıldı.

Bu öykü kitabında yer alan on iki hikâye insanların ve özellikle kadınların korku ve endişelerini içermektedir. Kitap göçmen bir kadının hayat hikâyesiyle başlar ve okyanusun üzerinde uçan bir kuşun öyküsü ile biter.

Feriba Vefi öykülerinde ana kahraman çoğunlukla kadınlardır ve İranlı kadınların yaşamını konu edinir. Bu kadınlar evlilikte hayal kırıklığına uğramanın, erkeklere bağımlı hareket etmenin nedenlerini ve zaman zaman da bu durumdan kurtuluşun arayışındadırlar. Bazen sessizdirler, bazen feryat ederler, bazen zor durumdan kaçarlar, bazen cesurca yüzleşirler, bazen zor şartlarına hayal kurarak karşı koyarlar, bazen can sıkıcı kâbusları ve başarısızlıklarıyla mücadele ederler. Seyahat, hayal, arkadaşlık, ölüm, aşk, isyan, sadakat, şüphe ve kurtuluş öykülerde öne çıkan temalardır.

Yazarın Başka Dillere Çevrilmiş Olan Kitapları

Perende-yi Men: Türkçeye *Uçup Giden Kuş* olarak çevrilen eser ayrıca Almancaya, İngilizceye, İtalyancaya, İspanyolcaya, Suranî Kürtçesine ve Azericeye çevrilmiştir.

Razî der Kûçehâ: Sokaklardaki Sır, Fransızca ve Norveççeye çevrilmiştir.

Hetta Vektî Mî Hendem: Gülerken Bile, Azeri Türkçesine çevrilmiştir.

Roya-yi Tebbet: Tibet Hayali, Almanca ve Surani Kürtçesine çevrilmiştir.

Yazarın Aldığı Ödüller

Perende-yi Men:

3. Huşeng Golşîrî Kurumu Ödülü

2. Yelda Edebiyat Ödülü

Mehregan Edebiyat Kurumu tarafından takdir belgesi

İsfahan Edebiyat Kurumu tarafından takdir belgesi

Terlan

Mehregan Edebiyat Kurumu tarafından takdir belgesi

2017 Alman Litprom Edebiyat Ödülü

Roya-yi Tebbet

1384 hş. yılında Huşeng Golşîrî Kurumu Ödülü

1385 hş. yılında 7. Mehregan Edebiyat Ödülü

Heme-yi Ofog

1393 hş. yılında Tebriz'de yılın en iyi öykü kitabı seçildi.

Bî Bâd Bî Parû: Küreksiz Rüzgârsız

1396 hş. yılında Ahmed-i Mahmud Edebiyat Ödülü

Diğer Ödülleri

Çilçerağ dergisi tarafından verilen ödül

Sonuç

Edebiyatın tanımlayıcı özelliklerinden biri, çoklu anlamlar ve etkiler yaratma yeteneğidir. Geçmişten günümüze kadar gerek geleneksel gerekse batılı edebiyat ekolleri ve teorileri, okuyuculara yol göstermesi amaçlanarak yazarlar tarafından bir iletişim aracına dönüştürülmüştür. Farsça edebî metinleri de yazar üslubunu ve kendine özgü özellikleriyle olan bağlantısını açıklamak için kullanmıştır. Buradan hareketle Feriba Vefî de, düşüncelerini dillendirmek için özgün kavramlarıyla konuyu seçmenin yanı sıra özel yöntemler, planlar, işaretler ve anlatım yöntemleri kullanmış, düşüncelerini anlatmak için konu ile hikâye yöntemleri arasında bağ kurarak daha büyük kitlelere ulaşmaya çalışmıştır. Ayrıca yazar, olayları sanatsal bir bakış açısıyla tartışmanın her aşamasında, eserin hayali veya gerçek dışı olma olasılığını okuyucunun zihninden kaldırarak gerçekçilik belirtilerini açık bir şekilde ortaya koymuştur.

Etik Komite Onayı: Bu çalışma anket, odak grup çalışması, klinik araştırma, deney ve veri toplaması gibi konuları içermemesi sebebiyle etik kurul izni gerektirmeyen çalışmalar arasında yer almaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek alınmadığını beyan etmiştir.

Ethics Committee Approval: This study is among the studies that do not require ethics committee permission since it does not include subjects such as survey, focus group, clinical research, experiment and data collection.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interests: The author declares that they have no competing interest.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Azîmî, Z., & Sadîkî, İ. (1393). Berresi-yi Mesail-i Müşterek-i Zen Der Do Dastân-i Çerağhâ Râ Men Hâmûş Mikonem Ez Zoya Pirzâd u Perende-i Men Ez Feriba Vefî. *Feslnâme-yi Tehassos-i Motâle'ât-i Dastânî*, 2(4).
- Heyderî, İlahe- Heyderî, Fatime- Hevasî, Muhammed Rıza, Berresi-yi Çaleşha-yi Sunnet ve Modernite der Roman-i Perende-yi Men Neveşte-yi Feriba Vefî. Erişim Adresi: <https://elmnnet.ir/article>. Erişim Tarihi: 10.02.2023.
- Kianidust, M. & Esfendî, E. (2015). Crise de la modernité dans les œuvres d'Annie Ernaux et de Fariba Vâfi. *Revue des Études de la langue française*, Septième année, 13, Automne-Hiver Crise.
- Malmir, T., & Zahedi, C. (2017). The analysis of narrative structure of Bâd Ez Pâyân novel by Fariba. *Literary Arts*, 9(2), 53–66.
- Mir Âbidînî, H. (1386). Sad Sâl-i Dâstan-nivîsî der Irân. *Tahrân*, ss. I–IV.
- Hamdeli Daily. (t.y.). Erişim Adresi: <http://hamdelidaily.ir/>. Erişim Tarihi: 15.08.2019.
- Fariba Vafi. (t.y.). Erişim Adresi: <https://faribavafi.com/>. Erişim Tarihi: 15.08.2019.
- Goftogoo. (t.y.). Erişim Adresi: <http://goft-o-goo.blog.ir/tag/>. Erişim tarihi: 18.09.2019.
- Radio Zamanah. (1395 hş.). Erişim Adresi: <https://www.radiozamanah.com/269588>. Erişim Tarihi: 25.07.2019.
- Sengtecen, Z. M. & Heyderî, F. Tehlil-i Huvîyyet ve Caygâh-i zen der Sevuşun-i Simin Danişver ve Perende-yi men- Feriba Vefî. *Feslnâme-Yi Tehassosi-Yi Tefsir Ve Tehlil-i Mutun-i Zebân ve Edebbiyât-i Fârsî*. Sa. 34 Kış.
- Telhabî, M.-E., & Turec, L.-Y. (1393). Gabil-i Te'mmol-i Roman-i Mah Kamil Mî Şeved Eser-i Feriba Vefî ez Menzer-i Sebk-i Şinasi-yi İntigadî. *Feslnâme-yi Tehassosi-yi Tehlil ve Negd-i Metun-i Zebân ve Edebiyyât-i Farsî*, Sa. 20 Yaz.
- Yâhakkî, M. C. (1378). *Cûybâr-i Lehzeâ*. Tahrân.
- Zanan Emrooz. (t.y.). Erişim Adresi: <http://zananemrooz.com>. Erişim Tarihi: 28.06.2019.